

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

A magyar és a szlovák kultúra történelmi közösségének értelmezése nemes feladat mai országaink szellemi életének. A „szlovák”, a „magyar”, az „uhorský”, a „magyarországi”/„magyarhoni” terminusok segítségével, ha akarjuk, mindkét részről jóindulattal a jelenünket és jövőnket békés testvériség, nemzetboldogság felé irányítható az évszázadokon át állami és egyházi közösségekben kibontakozó két nemzet történelem szabta összefüggésrendszere. A hungaroszlovakológia a szlovák kultúrában vizsgálja a „magyarországiság” szlovák megnyilvánulásait, jelesül azt is, miképpen sáfárkodik a mai szlovák szellemi élet az „uhorský”, „magyarországi” örökséggel, miként interpretálja azt a mai szuverén szlovák szellemi identitás rendszerébe, és miként lehetséges a hasonló feladattal birkózó magyar tudományosság módszereinek és eredményeinek beépítése a keresztény nemzeti értékrendbe.

1. *Studia Bibliographica Posoniensia 2012* (összeáll.: Miriam Porezová; Univerzitná knižnica v Bratislave, Bratislava 2012) 256 pp.

A szlovák könyvtudomány lassan évszázada kettős központú. A turócszentmártoni Matica slovenská mellett a pozsonyi Egyetemi Könyvtárnak is nemzeti könyvtár funkciója van. 12 évkönyv-kötete mind címében, mind tartalmában jelzi, hogy a szlovák tudományosság is keresi az uhorský/magyarországi gyökerek feldolgozásának módszertani-terminológiai mikéntjét is. Már a szerkesztő előszavában olvasható az „Uhorsko”, Pest, Ofen, Budapest, de a még mindig elengedhetetlen hivatkozás is a szlovákositott névátírás szabályára, aminek a rendszerváltás előtt készült szlovák biográfiai lexikon az irányadója. Ami abban nem található, az maradhat magyarul. Igaz, egyes szerzők külön kérésére ettől a szabálytól eltérhetnek (9–10. p.).

Jan Pišna tanulmánya *A koraijkori történelmi olvasó- és olvasástörténet elméleteinek, kutatásainak rövid áttekintése* bőséges nyugati, valamint cseh, szlovák és lengyel anyaggal operál, hasonlóképpen Lucia Lichnerová írása

A 15. századi könyvhirdetések mint a kommunikációs politika eszköze. Közélet tájainkhoz Petr Voit tanulmánya *A cseh késő gótika nyomdászatának hatásáról*, hiszen a szlovák etnikai régió, a királyi Magyarország a csehországi könyvek jelentős felvevő piaca volt. Az ösnyomtatványok készítői egyre több képpel látták el kiadványaikat, piaci szempontból, miként a Thuróczi Krónika (1488) brünni nyomdása (48. p.).

A „cseh vonal” kap helyet Gabriela Žibritová tanulmányában is, aki „szlovák”-nak nevezi a 17. századi Magyarország/Magyarhon cseh nyelvű nyomtatványait (*A „szlovák” szövegek olvasói a 17. századi Magyarországon*). Mivel tömény hungaroszlovakológiáról van szó pontosan idézünk. „A cseh nyelvű nyomtatványok, amelyeket – valószínűleg – szlovákiai olvasóknak is szántak, Cseh- és Morvaország területén készültek, és importálták a mai Szlovákia területére...” Más részük „Szlovákiában jelent meg, de szerzői hátországuk nem mindig szlovák. Cseh nyelvűek, de az egyszerűség kedvéért a szlovák nyomtatványok terminus használtatik.” Ez már RMNy-probléma, ahol a gyakorlat a „biblikus cseh nyelvű nyomtatvány”. Mindkét retrospektív nemzeti bibliográfia, az RMNy és a Čaplovič is meggyőzően bizonyítja, hogy hiábavaló kísérlet a „szlovák” nyomtatványok külön kezelése az országosan belül. A nemzeti bibliográfiák e bizonyító erejének tudomásul vétele és alkalmazása a politika-mentessé váló irodalom- és művelődéstörténet dolga. Žibritová megállapítása szerint „a 17. század szlovák könyvei nagyon egyszerűek.” Hozzátehetjük: a magyar nyelvűek is. Szerzőnk összefoglalásában a bizonytalan, de mégis megengedő magyarázattal egyetérthetünk: „Nem téveszthető szem elől, hogy a kor olvasója képes volt más nyelven is olvasni a szövegeket” (61. p.). Bibliográfiai hivatkozásaiból viszont ugyancsak hiányzik az RMNy, csak Szabó Károly RMK-ját idézi (62. p.).

Az évkönyv következő blokkjában érdekes a spanyol mulattató próza fogadtatásáról szóló írás (Jaroslava Kašparova: *Az Aranykor spanyol szórakoztató próza olvasói fogadtatása a cseh területeken*), ugyanígy Ivona Kollárová írása a felvilágosodás olvasó-vállalkozásáról. Itt már sűrűsödnek a hungarikumok, hiszen Pozsony, mint az ország fővárosa jeles periodikumoknak adott otthont (*Pressburgisches Wochenblatt, Pressburger Zeitung, Ungarisches Magazin*). Kár, hogy Szinnyei bibliográfiájának idézése hibás (92. p.).

Együttműködésünk reményteljes bizonyítéka Kovács Eszter és Lauf Judit tanulmánya a *Makula nélkül való tükör*. A fordító Újfalusi Judit „Tót vagyis cseh nyelvből” tette át magyarra Martin von Cochem művét. Ez a cseh–szlovák–magyar szellemi háromszög jeles dokumentuma a néhány évtizeddel korábban készült szlovák Cantus catholici után, amit Szöllösi Benedek nagyrészt cseh jezsuita énekeskönyvekből állított össze. A fordító, aki Znióvárjalja környékén sajátította el a szlovák nyelvet, olyan kegyességi művet juttatott a

magyarul olvasó laikus hívők kezébe, ami egyrészt új európai vallási irányzat volt, másrészt két évszázadon át a magyarul olvasók legnépszerűbb könyve lett (97–112. p.).

A *Bibliographia Posoniensia* kronológiájában a turócszentmártoni Kiscsepcsényben található Batisz János könyvtára, főként 15–16. századi anyagának bemutatása következik Helena Saktorová tollából. Batisz János a 18. század második felétől gyarapította szisztematikusan könyvtárát, amely 4500 nyomtatványból állt. Ebben a közleményben különösen zavaró az illusztrációkon és dokumentumokban szereplő nevek elszlovákosítása (Pázmány Péter. *Penicvlvs Papporum ... Posonium 1611.*) A transliterált cím kiáltó ellentéte a mű szerzőjének névformájával egyszerűen tudománytalan. Ezt a gyakorlatot alkalmazza az évkönyv Franz Stephan Pelgen német nyelvű munkájának szlovák kötetében, amely a főként „Jozef Baťáni”, azaz Battyány esztergomi érseknek szóló ajánlásokat elemzi. (*Dedikačné piráctvo ako špecifický fenomén v dejinách knihy – Dedikációs kalózkodás, mint a könyvtörténet specifikus jelensége*, 132–144. p.).

Tömény hungaroszlovakológia a kötetben Ľuboš Kačírnek tanulmánya: *Čitateľské zázemie Slovenských novín (1868–1875) na slovenskom etnickom území* (A Slovenské noviny 1868–1875 olvasói hátsországa a szlovák etnikai területen). Az ún. Új Szlovák Iskola kísérletének közel egy évtizede ez, amikor a pesti szlovák politikusok megpróbálkoztak a közeledéssel a magyarosodást egyre erősebben szorgalmazó magyar kormányzathoz. Az immár katolikus egyetemünk szlovák nyelvű kismonográfiájára (Halász Iván: *Egyház, nemzet, állam. Bachát Dániel és budapesti évei*, Esztergom–Piliscsaba 2003) és két-nyelvű kiadványára (Kovács Anna: *A budapesti szlovákok élete és kultúrája a dualizmus korában*, Piliscsaba–Esztergom 2006) is hivatkozó tanulmány kitűnően foglalja össze a pesti szlovák kulturális-politikai központ országos hatását a szlovák etnikai régiókra (180–205. p.).

Kárpátalja görög katolikusainak történetét elemzi Michal Glevaňák írása, a *Podkarpatszkij kalendár – kalendár Prešovskej gréckokatolíckej eparchie v období prvej svetovej vojny* (Az Eperjesi Görögkatolikus Eparchia kalendáriuma az első világháború korában). A szlovák tanulmány magyar kötődéseivel további kutatásokra figyelmezteti a terület szakembereit (215–227. p.).

Zita Polereczká tanulmánya az olvasásról és olvasói szokásokról az irodalmi kánon fejlődésének tükrében azért is öröndetes, mert jelentős részben magyar szakirodalomra (Bárány Tibor, Farkas Zsolt, Nagy Attila, Németh András, Pomogáts Béla, Szegedy-Maszák Mihály, Kulcsár Szabó Ernő és mások) is támaszkodik. Az a tény is figyelmet érdemel, hogy például egy 2008-as felmérés szerint Jókai Mór jelentős helyet foglalt el Szlovákiában a világirodalom kedvelt szerzői között (238–243.p.).

Szimbólum értékű a Pozsonyi bibliográfia a Pest, Buda, Budapest német-nyelvűségéről készített recenzió, a *Deutsche Sprache und Kultur im Raum Pest, Ofen und Budapest*, a 2010-ben Tatán rendezett nemzetközi konferencia 2012-ben Brémában megjelent kötetének ismertetése (249–250. p.).

2. HOLOŠOVÁ, Alžbeta – ŽAŽOVÁ, Henrieta, *Dejiny observatória na trnavskej univerzite 1756–1785* [A csillagvizsgáló története a nagyszombati egyetemen 1756–1785] (Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave / a Nagyszombati Egyetem Történeti Intézete, Trnava 2012) 117 pp.

A reprezentatív, nagy alakú, igen szép tipográfiával, szebbnél szebb illusztrációkkal készült kötet egyértelműen a mai hungaroszlavakológia tárgya: a mai szlovákságtudomány hungarus művelődéstörténeti dokumentumokat mutat be a mai magyarságtudomány retrospektív dokumentumközléseinek felhasználásával, hivatkozásával. A források felsorolása külön fejezet, amely kiemeli, hogy „... alapvető segédkönyvként a Szögi László összeállította Egyetemünk történetének levéltári és kéziratoss forrásai c. tematikus katalógus szolgált” (8. p.). A kötet szerzői mindvégig hivatkoznak a magyar szakirodalomra, amivel teljesül együttműködésünk első fokozata. A következő az lesz, amikor a mai Szlovákia által példásan gondozott hungarikumok a mai Magyarországgal közös kiadásban, feldolgozásban jelennek meg. A 270 lapalji jegyzet, hivatkozás nyolcvan százalékban magyar forrásokra történik, a magyar nyelvű szövegek igényes gondozásával, az Összefoglalást is beleértve.

Örömteli a magyar–szlovák együttműködés dokumentálása a kötetzáró köszönetnyilvánításban, első helyen az ELTE Egyetemi Könyvtár Levéltára és Kézirattárának, majd név szerint Bartha Lajosnak és Petrovay Kristófnak, az asztronómia-történet tudósainak.

A kötet szerkesztői kötelességüknek tartották egy jelentéktelennek tűnő jegyzet közlését, miszerint a „magyar alakban írt” vezetékneveket a szlovák helyesírási szabályzat utasításának megfelelően „megszlovákosították”, a Matica slovenská mint nemzeti biográfiai intézet előírásai alapján (101. p.). A rossz emlékért ortodox politikai rendszerben készült erőszakos beavatkozás kötelezővé tétele miatti anomáliák a rendszerváltás elsikkasztására figyelmeztetnek, amitől a szerzők e jegyzettel elhatárolódnak. A magyar–szlovák terminológiarendezés sürgető közös feladatunk.

A nagyszombati csillagvizsgáló története jelentős kiadói tett, egész közép-európai régióink nyeresége. Elismerés illeti szerzőit, közreműködőit, kiadóját, szponzorait.

3. DEÁK Eszter – ZVARA Edina, *Levélben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról* (Kossuth Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2012) 279 pp.

A 18–19. század fordulóján a nemzetek felemelése volt napirenden Magyarországon és a régióban. A felvilágosodás cselekvésre buzdította a nemzeti érzelmű, keresztény elkötelezettségű arisztokráciát, amely a térségben mindmáig ekkor utoljára tanúsította a nemzeti kultúra etnikumhoz közelítésének segítő szándékú lehetőségét, miközben őrizte például a cseh tartományok vagy a magyar, a lengyel királyság történelmi hagyományát. Ezt tükrözi minden ízében a Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról dokumentáló kiváló publikáció. Mivel igazságanyaga önmagáért beszél, a kötet összeállítóinak szakmai hozzáértésével beszélő tudomány látott napvilágot. A félszáz oldalas bevezető tanulmány tömör, figyelme mégis mindenre kiterjed: az alapító csehországi tapasztalat- és gyakorlatszerzésére, a hungarikumok nemzetföltöltésének nemes egyeztetésére a magyar nyelv természetes kiemelésével, majd a katalógusok, a könyvtáralapítás, a bel- és külföldi válaszlevelek gazdag jegyzetekkel ellátott dokumentumaira. Kiváló a munka szerkezete: A levélírók életrajza, a Széchényi Ferenc katalógusával megajándékozott személyek, városok, vármegyék és intézmények névsora, majd a Személy- és helynévmutató a pontos tájékozódáson túl továbbgondolkodó elemzésre készíti az olvasót. Emeljünk ki néhány szlovák összefüggést.

A kötet a hungaroszlavakológia és a szlovakohungarológia kölcsönössége. A mai magyarságtudomány e kötete számos területi-nyelvi szlovacikumot tár fel a szlovákságtudomány számára, és nem mellőzhetők itt a bohémikumok, a cseh vonatkozások sem, különösen Juraj / Jiří Ribay működése kapcsán, hiszen az egykorú hazai szlovacikumok egyben nyelvi bohémikumok is. Ribay ezerkétszáz kötetes könyvtára ma az egyik leggazdagabb szlovák könyvtörténeti gyűjtemény. Fel is ajánlotta Széchényinek, de végül Jankovich Miklós révén került az OSzK-ba. Ribay levelét közli az idegen nyelvű levelek válogatása, sőt facsimile-mutatványából még a hátsó borítóra is jutott. A maga egykorúságában a német és a szlovák (biblikus cseh) azonban nem számított idegennek, hiszen például a Bisztricskán (nem az 1913-ra Turócbesztercére magyarított faluban) született Mossóczi-Institoris Mihály vagy Laucsek Márton munkássága sem tekinthető idegennek. Ugyanez mondható el Anton Bernolákról, Wallaszky Pálról, Severini Jánosról, Tessedik Sámuelről és másokról, de még például a felföldi birtokokkal rendelkező Andrássyaknak, Radvánszkyaknak sem volt a szlovák idegen, sőt Prónay Sándor jeles szlovák értelmiségieket, Juraj Palkovič professzort és Bohuslav Tablicot alkalmazta fiai nevelőinek.

Cseh–magyar–szlovák művelődéstörténeti „háromszög” igen fontos alakja Karel Rafael Ungar, aki nagy hatással volt Széchényire a cseh nemzeti könyvtár

körül munkálataival, nem kevésbé František Josef Šternberk gróf, a csehországi, köztük a cseh tudományosság mecénása.

Széchenyi Ferenc könyvtáralapításának nemeslelkűsége ma is vigyázza nemzeti könyvtárának nemzetközi rangját, mindenekelőtt a Régi Magyarországi Nyomtatványok című retrospektív nemzeti bibliográfia igényességében. Őrzi Széchenyi keresztény elkötelezettsége abban is, hogy a legnehezebb történelmi időkben is megmaradtak kapcsolatai valamennyi szomszédos nemzeti kultúrával, különösen is a szlovákkal.

E kapcsolatok folytatásában elkerülhetetlen a személynevek használatában és a terminológiában tapasztalható ellentmondások kölcsönös rendezése. A mi részünkről a Felföld és a Magyarhon legalább alternatív használata a Felvidék, illetve az Uhorsko=Magyarország helyett. Módot kell találni rá, hogy a szlovákul / biblikus csehül is publikáló szerzők szlovák neveit a magyar szakirodalom legalább jegyzetben vagy valamilyen alternatív formában jelezze. Ilyenek többek között Ambrózy Sámuel ~ Ambrozi, Samuel, Bél Mátyás ~ Matej Bel, Laucsek Márton ~ Lauček, Martin, Mossóczi-Institoris Mihály ~ Institoris-Mošovský, Michal, Tessedik Sámuel ~ Tešedík, Samuel, Wallaszky Pál ~ Valaský, Pavol stb. A mi kötetünkben Andrej Plachý és Anton Bernolák szerepel szlovákul.

A könyvtáralapító művét méltó módon mutatja be Deák Eszter és Zvara Edina, és elismerés illeti a Kossuth Kiadó és az Országos Széchenyi Könyvtár együttműködését Boka László, az OSzK tudományos igazgatója, valamint Szuba Jolanta, a kiadó kiadási programvezetője személyében.

4. HRABOVEC, Emília, *Slovensko a Svätá stolica 1918–1927 vo svetle vatikánskych prameňov* [Szlovákia és a Szentszék 1918–1927 vatikáni források fényében] (Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2012) 557 pp.

Az igen fontos egyháztörténeti dokumentum kötet bevezető tanulmányának alcímei is önmagukért beszélnek: Szlovákia a történelem útkereszteződésében; A Szentszék, Szlovákia és az új nemzetközi rend; Micara Prágába érkezése és három szlovák püspök kinevezése; A nagyszombati apostoli adminisztrátor kinevezése; Szlovákia Prága és a Vatikán között és az 1925. évi válsághoz vezető út; A Szentszék, a szlovák katolikusok politikai aktivitása és a Hlinka Szlovák Néppárt belépése a kormányba. Az 1918–1927 közötti források vatikáni szlovacikumforrások, majd a dokumentumok következnek három részre tagolva: Teodor Valfrè di Bonzo nuncius missziója; Clemente Micara meghatalmazott missziója; Francesco Marmaggi nuncius missziója.

A dokumentumok közvetlen magyar anyaga Csernoch János hercegprímás levele XV. Benedek pápának 1919. január 1-jén, Valfrè nunciusnak február 7-én, de tulajdonképpen az egész kötet Szlovákia kiválásának dokumentá-

ciója a Regnum Hungariae egyházi szervezetéből. Az új Csehszlovákia nem adta meg Szlovákiának az ígért autonómiát, és a szlovák katolikusok Andrej Hlinkával az élen azonnal szembekerültek a liberális, katolikus egyház ellenes pragocentrikus új államhatalommal. Annak ellenére, hogy a szlovák nemzet létét tagadó királyi Magyarországhoz képest az államfordulat a szlovákoknak mégis felszabadulásként értékelhető. A tátraalji nemzet „csehszlovák” lett, jogilag nem létezett, nem volt autonómiája, sem elismert kisebbségi státusa. Eduard Beneš a cseh nemzet vérátömlesztésének tekintette a bekebelezett szlovákokat. Ezen felül a katolikus egyház Szlovákiában sokkal mélyebb gyökerű volt, mint Csehországban, igaz, erőteljes magyar befolyás alatt. Ezt ismerte fel a Vatikán, és erőteljesen támogatta a szlovák katolikus hierarchia önállósodási törekvéseit mind a magyar, mind a cseh kormányzattal szemben.

XV. Benedek pápa, aki elismerte, védte a nemzetek önrendelkezési jogát, az osztrák–magyar fegyverszünet aláírása után elismerte az utódállamok létjogosultságát is, és megbízta Teodor Valfrè di Bonzot, a bécsi nunciatúra vezetőjét, építsen baráti kapcsolatokat Ausztria–Magyarország különböző nemzetiségeivel. Ez a szlovákokkal lett a legintenzívebb, akiket Róma az Egyház védelmezőinek tekintett. Nem véletlen, hogy Wilson elnök 1919. januári látogatásán Pietro Gasparri bíboros államtitkár fel sem vetette a magyar püspöki kar kérését az ország integritásának megőrzéséért.

Emília Hrabovec bevezető tanulmánya 1927-ig kíséri figyelemmel, levéldokumentációval és gazdag jegyzetanyaggal a Vatikán és a szlovákiai katolikus egyház közötti, illetve az országon belüli konfliktusokat.

Andrej Hlinka nem jutott Bécsbe a nunciushoz, mert a csehszlovák szervek nem adtak neki útlevelet. A párizsi békekonferencia helyett a varsói nunciatúrán adta át a szlovák papság autonómia-igényének dokumentumát. Egy másik dokumentumban, 1919. szeptember 17-i keltezéssel már teljes függetlenséget követelnek Szlovákiának. Ezt František Jehlička / Jehlicska Ferenc nyújtotta be a Vatikánban. Nem csoda, hogy Hlinkára párizsi útja után több mint félévnyi börtön várt Csehszlovákiában.

A szlovák katolikusok pacifikálásának feladatát a kormányzat és a Vatikán is fontosnak tartotta. Ezért még a hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvétele előtt önálló pápai küldött érkezett Prágába Clemente Micara, a bécsi nunciatúra auditorának személyében. Feladatát kiválóan teljesítette, hiszem három szlovák püspököt, majd nagyszombati apostoli adminisztrátort neveztek ki, de Pavol Jantausch személye ellen a csehszlovák kormány élesen tiltakozott. Batthyány Vilmos nyitrai és Radnai Farkas besztercebányai püspök kiutasítása, majd lemondása után – Csehszlovákia kártérítést adott nekik – Karol Kmeřko lett nyitrai, Marián Blaha besztercebányai és Ján Vojtaššák szepesi püspök. A korábbiak közül egyedül Fischer-Colbrie Ágoston maradt hivatalában Kassán.

A levéldokumentumok tartalmi kivonataiból különösen azok tanulságosak, amelyekben a Vatikán hivatalos küldöttei, nunciussai tájékoztatják a Szentszékét a szlovákiai fejleményekről, és javaslatokat tesznek a problémák megoldására. Az Esztergomtól és Egertől való elszakadás dokumentumai után egyre sűrűsödnek a belső feszültségek, egészen addig, hogy a kormányzat a szlovák püspökök karácsonyi körlevelének betiltását szorgalmazza, vagy Róma provokációnak minősítené, ha a cseh Husz János ünneplésének vallási jellege lenne. Különösen érdekes Micara nuncius 1923. június 9-i levele, amelyben Masaryk elnököt a katolikus egyház kérlelhetetlen ellenségének jellemzi. Írja, hogy a cseh népet hosszú évtizedeken át a katolikus egyház elleni gyűlöletre nevelték. Szlovákiát a cseh szellemi elit meghódított tartománynak tekintette, és nyíltan hirdette Szlovákia kereszténytelenítésének programját.

Hrabovec professzor asszony kötete mindenképpen „*terra incognita*”. Nem csoda, hiszen a dokumentumok tartalma még a polgári kormányzatnak is kínos volt, a totalitárius rendszerben pedig gondolni sem lehetett ilyen anyagok publikálására. Egyháztörténetünk nagy nyeresége ez a kötet, és mivel a dokumentumok eredeti, olasz nyelvűek, nem okozhatnak nehézséget, ellenkezőleg, elősegítették az együttműködést a magyar és a szlovák egyháztörténészek között.

Käfer István

ERDŐ Péter, *A bűn és a bűncselekmény. Két alapvető fogalom viszonya az egyházi jog tükrében* (Pázmány Könyvek 8) (Budapest 2013) 151 pp.

A bűn és a bűncselekmény fogalma két olyan alapvető kérdés, amely végigkíséri az emberiség történetét, sőt a társadalom – egyes tagjai és maga a közösség – életben maradásának biztosításán belül talán a legsajátosabban mutatja az erkölcs és a jog egymáshoz való szoros kötődését. Evvel a belső és erőteljes kapcsolattal különösképpen akkor szembesül az adott korban, földrajzi és kulturális környezetben élő ember, amikor a klasszikus kategóriák elenyészésével a két terület összhangja megbomlik. A kultúra szétesésének újra és újra felbukkanó időszakai jól jellemzik ezt a jelenséget, így a bűn és a bűncselekmény jelentése vizsgálatának bármely korszakban aktuális fontosságát.

Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom–budapesti érsek jelen műve ennek az egyedi viszonnak az alapelveit mutatja be az egyházjog tükrében, a Szentírástól kezdve azokon a forrásokon és értelmezéseken keresztül, amelyek meghatározták és meghatározzák a Katolikus Egyház tan- és fegyelembeli gondolkodását. A kötet műfajilag integránsan illeszkedik a Pázmány Könyvek sorozatába (vö. pl. Waldstein, W., *A szívébe írva. A természetjog mint az em-*

beri társadalom alapja, Budapest 2012). A bűn és a bűncselekmény fogalmának jogtörténeti és hatályos jogi elemzésével a szerző kristálytisztán rávilágít ennek a társadalom életében minden korban jelenlévő két princípiumnak az egymástól való elválaszthatatlanságára; az erkölcshez és a joghoz szorosan kötődő tulajdonságaira. Nem az adott emberi közösségtől, kulturális környezettől és történelmi korszaktól függ tehát, hogy szükségesnek ítéli-e meg az erre a fogalom párra irányuló reflexiót. A két princípiumnak a társadalomban való aktív jelenléte objektív módon elengedhetetlen az adott emberi közösség működőképességének fenntartásához. Erdő Péter rámutat, hogy mindez világosan jelzi a világ teremtett mivoltát, amely így hangsúlyosan kifejezi Isten létének nélkülözhetetlenségét az emberiség számára, aki által megalkotott és a valóságban jelenlévő szabályok kötelezik az emberi cselekvést.

A kötet hét nagy egységre oszlik. Az elsőben a szerző a kérdés időszerepségére világít rá, amit a legújabb kánonjogtörténeti kutatások vázlatával támaszt alá (11–17). A II. fejezet a bűn és a bűncselekmény fogalmának a katolikus teológián és az egyházjogon belüli fejlődését elemzi kilenc alpontban, amely az eddigi legrészletesebb elméleti alapvetését tartalmazza a lehető legteljesebb horizonton bemutatott témának (19–77). A III. fejezet a bűn és a bűncselekmény fogalmának leírására és értelmezésére teszi a hangsúlyt, az 1917-ben kihirdetett első *Codex Iuris Canonici* fegyelme és az ahhoz kötődő mértékadó szakirodalom alapján (79–81). A IV. fejezet már a hatályos Egyházi Törvénykönyv rendelkezéseinek tartalma felé fordul, elemelve a bűncselekmény fogalmának azon belül található leírását, normatív, objektív és szubjektív elemét (83–90). A büntetendő cselekmény elkövetőjének beszámíthatósága egyre hangsúlyosabbá váló egyedi területe a büntetőjogi rendszereknek, így a bűncselekmény kánoni értelemben történő megítélésének is. Ezen kérdéskör aprólékos analízisének szenteli a szerző az V. fejezetet (91–120). Sajátos fejezet a VI., amely a büntetőjogon kívüli bűnök problematikájával foglalkozik a hatályos Egyházi Törvénykönyv tükrében, a szentségek, a szentelmények és az egyházi eljárások tekintetében (121–130). A szerző nyolc világos és egyértelmű bekezdésben foglalja össze a kötetében bemutatott, elemzett és kiértékelte problémát, amely sajátos erkölcsi, jogi, teológiai és kánonjogi vonatkozásokkal egyaránt rendelkezik (131–133).

Különösen figyelemre méltó a kötetben alkalmazott módszer, amely a biblikus és patrisztikus alapok, valamint a szentségtani kérdések folyamatos szem előtt tartásával, állandó teológiai jellegű reflexióját adja az egyes korszakokban megjelenő kánoni forrásoknak, jogalkotásnak, magyarázatoknak, következtetéseknek és jogalkalmazásnak. Erdő Péter behatóan elemzi a kánonjogtudomány legkiemelkedőbb egyházjogászainak álláspontját, Hostiensis érvelésétől kezdve (XIII. sz.) a XV–XVII. század nagy klasszikusain keresztül (vö. pl. Alfonso

de Castro, Martin de Azpilcueta stb.) egészen napjainkig. Teszi ezt úgy, hogy határozottan megfogalmazza a mindezek tükrében és kellő megfontoltsággal kialakított saját álláspontját.

A kötet szerkezetét gazdagítja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektorának a mű elején olvasható ajánlása (5–7), valamint a rövidítések (135–136) és a felhasznált irodalom jegyzéke (137–151).

Az olvasó nem természetjogi monográfiát tart a kezében, hanem olyan elemzést, amely a lehető legtágabb horizonton – teológiai, kánonjogi és jogi értelemben egyaránt –, a történelemben megjelent egyes mértékadó álláspontok bemutatásával és vizsgálatával törekszik rámutatni az erkölcs és a jog kapcsolatára, a bűn és a bűncselekmény kategóriáján keresztül. Ez a tartalmában, módszerében és logikus tárgyalási technikájában letisztult munka újabb kiemelkedő példája nemcsak a kánonjogi irodalom története során felhalmozott értékek gazdagságának és nélkülözhetetlenségének, hanem a szerző széles körű tájékozottságának a szent tudományokban és a jogtudományban, valamint az erkölcsi jó, az igazság és az igazságosság szeretetének, egyszerűen: az ember és az emberi közösség értéke megbecsülésének.

Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem.

BOGÁR Judit (szerk.), *Régi magyar imakönyvek és imádságok*
(Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok 3)
(PPKE BTK, Piliscsaba 2012) 268 pp.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Magyar Irodalomtudományi Tanszéke lelkiségtörténeti kutatásokat, ezzel együtt konferencia- és könyvsorozatot indított a céllal, hogy a Kárpát-medence 1800 előtti vallásos áhítatot tápláló irányzataival, az áhítat megnyilvánulásának irodalmi és művészeti emlékeivel foglalkozzon, és a témájuk miatt kitagadott egyházi irodalmi műfajokat értékük és rangjuk szerint elhelyezze az irodalomtörténeti folyamatokban – ahogy ezt a megjelent kötetek hátsó borítóján is megfogalmazták a szerkesztők. A 2008-ban megjelent első (*Lelkiségtörténeti számvetés*), és a 2011-es második (*Régi vallásos énekek és énekeskönyvek*) kötet után immár a harmadikat is olvashatja az érdeklődő: *Régi magyar imakönyvek és imádságok* címmel. A kötet Bogár Judit szerkesztésében a piliscsabai Lelkiségtörténeti Műhely harmadik nemzetközi konferenciáján (2010. április 9–10.) elhangzott húsz előadást tartalmazza. A könyv hagyományos, papír alapú formában csak korlátozott példányszámban jelenik meg, de már most mindenki számára elérhető és saját használatra kinyomtatható az MTA-PPKE

Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport honlapjáról: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/19896/file/regi_magyar_imakonyvek_es_imadsagok.pdf.

A rövidebb-hosszabb tanulmányok elsősorban a XVI–XVIII. századot ölelik fel, de egy archaikus népi imádságokat ismertető és egy XIX. századi kántorkönyveket bemutató munka is helyet kapott a kötetben. Több tanulmány foglalkozik imakönyvekkel, melyek túlnyomó többségben magyar nyelvűek, de horvát és illír nyelvű könyvekről szóló írásokat is találhatunk a kiadványban. Így mélyebb vizsgálat alá kerül például Pázmány Péter *Imádságos könyve*, Kopsányi Márton, Rimay János és Nádasdy Pál imakönyve, a *Jóillatú rózsás kert*, illetve a *Hisa Zlata* is. Mások egyes imákat emelnek ki. Találkozhatunk a kötetben Pécsi Lukács, Bethlen Kata, Nyéki Vörös Mátyás és Madarász Márton imádságairól szóló dolgozattal. Ezekben nemcsak magukat az imádságokat vizsgálják a szerzők, de felfedik az imák forrásait, fordításban fennmaradt változatait, utóéletét, más műfajokhoz való viszonyát (pl. elmélkedés, népének), a kiadási szokásokat. Olvashatunk továbbá a rózsafüzér-imádságról és a nemzeti könyörgésekről. Mindezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a tanulmányok változatosan és széleskörűen járják körül a témát.

A kötet külső-belső megszerkesztettsége egybevág a sorozat többi részével. A puha kötésű borítón egy részlet olvasható Pázmány Péter *Az Istennek felségerül álmétködő hálaadás* című imádságából (*Keresztyéni imádságos könyv*, Grác 1606). A könyv felépítése is a korábbiakat követi, tehát a tartalomjegyzéket a konferencia programja követi, majd a tanulmányok olvashatók szerzői betűrend szerint. A kiadványban való keresést személynévmutató könnyíti meg, melyben a szerzőkre, az imádságok és imakönyvek kapcsán felmerülő személyekre és a hivatkozásokban előforduló nevekre egyaránt lehet keresni. A mutatót a könnyebb használat érdekében utalókkal látták el a szerkesztők. A könyvet német nyelvű tartalomjegyzék zárja.

A lelkiségi irodalom iránt érdeklődők számára jó hír, hogy a konferenciák és ezzel együtt a konferenciakötetek sora is folytatódik, 2013-ban megjelenik a negyedik lelkiségtörténeti konferencia anyaga, és megrendezik a hatodik konferenciát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Lelkiségtörténeti Műhelye és az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport szervezésében Budapesten, 2013. április 5–6. között. A konferenciák iránt évek óta tapasztalható érdeklődés és a megjelenő kötetek is jól mutatják, hogy az áhítati irodalomra irányuló kutatások mindenképpen hasznosak. A megjelent tanulmányköteteket hiánypótló vállalkozásnak tekinthetjük, mivel a vallásosság irodalmi emlékeit képviselő imakönyvek és imádságok a magyar irodalomtörténet kevésbé feltárt, eddig elfeledett/elfeledtetett részeit képviselik.

Szádoczki Vera